

Тільки зберігаючи і передаючи із покоління в покоління ці величезні скарби, ми розвиватимемося як народ і держава. Необхідно шанувати усе те, що притаманне нам, те, що подароване нам природою, що йде з глибини душі. Адже саме через характерні для нас унікальні, надзвичайно позитивні природні риси ми можемо спілкуватись і діяти в новому суспільстві, вести діалоги культур з іншими народами, обмінюватися всім тим кращим, що буде розкривати нас як особистість, зберігатись у Всесвіті і сприяти розвитку цивілізації.

Література

1. Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии составленные в 1846г. – Ч.І.- Полтава,1848.
2. АфанасьевА. Живая вода и вещее слово. – М., 1988.
3. Афанасьев- Чужбинский Быт малоросского крестьянина. – М.,1855.- Кн. I
4. Гончаров Н.К. Историко – педагогические очерки. – М.: Из-во АПН РСФСР, 1963.
5. Капица О.И. Детский фольклор. – М.,1966.
6. Маркевич М. Обряды собранные М. Маркевичем. – Вып.1. – М.,1832.
7. Ячуржинский Н. Весенние хоробыды, игры и песни // Киевская старина, 1905. – №10.

Аннотация: в статье автор раскрывает традиции украинского народа, которые имели огромное значение для развития личности. На примерах обычаев и обрядов указывает на формы и средства, которые содействовали физическому и духовному развитию наших пращуров.

Ключевые слова: народная физическая культура, традиции народа, подвижные игры, забавы, состязательные физические упражнения, здоровье, досуг.

Annotation: In the article an author exposes traditions of the Ukrainian people, which had an enormous value for development of personality. On the examples of consuetudes and ceremonies specifies on forms and facilities which assisted physical and spiritual development of our prashuriv.

Keywords: folk physical culture, traditions of people, mobile games, funs, competition physical exercises, health, leisure.

УДК 378.1

Барабаш В. А.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ

Анотація. У статті обґрунтована актуальність громадянського виховання у сучасній освітній політиці України та стан його вивчення. Визначено його відмінні риси порівняно з іншими видами виховання, зокрема з національним.

Ключові слова: громадянське виховання, освітня політика, національне виховання.

Формування громадянського суспільства залежить від моральної гідності громадян, їх освіти і виховання. О. Вишневський чітко окреслив мету сучасної педагогіки: “Сприяти становленню “цілком інакшої людини”, здатної вести природовідповідне (самовідповідальне) життя. Допомогти їй переорієнтуватися з цінностей азійського (деспотичного) типу на цінності європейсько-демократичні, а відтак відійти від свідомості провінційної, досягнути відчуття власної національної й особистої гідності та повноцінності. Таке виховання орієнтується також на вирішальну роль внутрішнього самоконтролю людини і на відмову від тотального зовнішнього нагляду, який передбачався комуністичним вихованням” [3, 33].

Громадянське суспільство – потужний фундатор правової держави. У свою чергу, держава як соціальний суб’єкт і офіційний представник усього суспільства та найважливіший елемент політичної системи продовжує відігравати значну роль, особливо в умовах, коли руйнуються старі структури, народжуються і легітимуються нові політичні інститути, внаслідок чого відбувається перегляд традиційних цінностей, що спричиняє докорінні зрушення у свідомості людей. Тому взаємодія громадянського суспільства і держави повинна вибудовуватися на загальних інтересах і цілях, на партнерських началах, уникаючи протистояння.

Узагальнюючи наукові дослідження з проблеми побудови громадянського суспільства, зазначимо, що таке суспільство можна побудувати тільки за умови “включеності” у процес інституту громадянської освіти, що передбачає створення нових систем виховання.

Зазначимо, що громадянська освіта покликана сформувати свідомого громадянина, патріота, людину з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом, способом мислення, почуттями й учинками, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Базовим компонентом громадянської освіти громадянське виховання.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що виховання взагалі – це процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовленого законами суспільного розвитку, дією об'єктивних і суб'єктивних чинників.

На виховання особистості впливають різні фактори мікро- і макросередовища, що обумовлює варіативність наукових визначень самого поняття “виховання”. Крім того, у процесі розвитку педагогічної науки виховання зазнало істотних змін. Спочатку феномен виховання досліджували насамперед з позицій соціальної функції, іноді навіть ототожнювали із соціалізацією [7, 322].

Як базова категорія педагогіки поняття “виховання” функціонує у широкому і вузькому педагогічному значенні. У широкому педагогічному значенні виховання – цілеспрямований, організований і систематичний вплив вихователів, організованого соціального педагогічного середовища з метою сформувати всебічно розвинену особистість. Поняття “виховання” в такому разі охоплює весь навчально-виховний процес. У вузькому педагогічному значенні виховання – процес, спрямований на розв'язання конкретних виховних завдань щодо формування, розвитку і професійної підготовки особистості [7, 323].

Сьогодні в освітній політиці України громадянське виховання набуває особливого значення, що потверджують провідні нормативно-законодавчі акти та постанови: “Конституція України”, “Декларація про державний суверенітет України”, Закон “Про освіту”, Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI ст.”), “Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності”.

Зокрема в проекті “Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності” відзначено, що на сучасному етапі існує гостра потреба у визначенні основних засад, цілей і напрямів, змісту, форм і методів громадянського виховання, що цілеспрямовано й ефективно забезпечували б процес розвитку й формування громадянина [6, 4].

Новаторські педагогічні дослідження О. Сухомлинської, О. Вишневського, І. Беха, К. Чорної, П. Кононенка, А. Алексюка, В. Майбороди, М. Стельмаховича, П. Ігнатенка, О. Киричука, В. Поплужного, Н. Косаревої, Р. Скульського, Л. Крицької, М. Рогозіна, І. Кучинської та інших обґрунтовано доводять необхідність впровадження в життя важливих завдань демократизації та реформування освіти в сучасній Україні. Сучасні українські педагоги пропонують нову систему виховних відносин, акцентуючи на пріоритетній ролі громадянського виховання.

Разом з тим дискусійним залишається питання взаємозалежності понять “громадянське виховання” та “національне виховання”. Г. Ващенко вважав, що органічною підсистемою національного виховання є громадянське виховання, хоча самого терміна не вживав (І. Кучинська). Зосереджуючи увагу на пошуках виховного ідеалу, педагог наголошував на необхідності виховання особистості з почуттям національної гідності, патріотизму, громадянської пошани і злагоди. Г. Ващенко зазначав, що треба виховувати молодь так, щоб вона могла захищати права свого народу і здатна була віддати в боротьбі за нього своє життя. Але, враховуючи в молоді патріотизм, здорову національну гордість, свідомість своєї національної гідності, ні в якому разі не можна виховувати в неї безглуздої національної пихи й презирства до інших народів лише на тій підставі, що вони не українці, бо, пізнавши несправедливість, українці повинні бути справедливими [2, 177].

У ключі заявленої проблеми доречним буде звернутися до наукових розвідок О. Вишневського, який вважає, що через багатозначність терміна “громадянин”, патріотичне виховання помилково ототожнюють з громадянським вихованням, що ніяк не пов'язано з типом суспільного устою і орієнтується не на ідеали демократії, а на національну ідею. Насправді до поняття “громадянського виховання” близько стоїть термін “цивільне виховання” [3, 225].

Доречним є бачення О. Вишневського на доцільність взаємозалежності цінностей національних і громадянських. На його думку, громадянські і національні цінності перебувають у певному протиріччі. Більш того, злиття цих груп цінностей, а відтак громадянського і національного виховання, переконав вчений, є науково некоректним, оскільки суперечить таким

аргументам: 1. Громадянськість стосується внутрішнього життя держави, тоді як національно-державницьке самовизначення людини і народу впливає з контексту міжнародних стосунків. 2. Національно-патріотичне виховання ґрунтується на цінностях, що зросли на історичному ґрунті кожної конкретної нації і об'єднуються поняттям національна ідея (державна незалежність, соборність, патріотизм і готовність до самопожертви у випадку потреби захисту Батьківщини, пошана до рідної мови, національних і державних символів). Цінності ж громадянського життя об'єднуються в загальному понятті демократії (названі вище) і є спільними для всіх європейських країн. 3. Усвідомлення етносу, нації як носія неповторного, своєрідного, що зумовлює єдині і довготривалі поняття і назву держави. Громадянськість вказує на внутрішній суспільний устрій держави, який у процесі її історичного існування може зазнавати змін. 4. Національно-патріотичне виховання орієнтується на історичні потреби нації, головна серед яких – державотворення. Метою громадянського виховання є формування якостей, необхідних для життя в громадянському суспільстві. Викривлення цінностей в першому випадку веде до нацизму, в другому – до розвитку антропократичного світогляду. 5. Національна ідея та ідея демократії мають різні цілі, а отже – і різну спрямованість. Тільки органічне і збалансоване поєднання цих двох ідей робить їх продуктивними [4, 32].

Водночас у зарубіжній науковій літературі подаються різні трактування категорій “громадянське виховання” і “виховання громадянськості”. Робиться акцент на тому, що сьогодні відбулося зміщення різнофункціональних понять, а це, в свою чергу, призвело до заміни етичного дискурсу політичним. Адже громадянське виховання концептуально і практично орієнтовано на виховання діячів системи. Але цей процес має бути вторинним, він повинний складати етап – продовження. Тоді як первинним є виховання громадянськості – основи процесу громадянського виховання, яка обумовлює орієнтацію на досягнення удосконалення людяності і в людині, і у відношеннях між людьми на горизонтальному рівні [5, 19].

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що громадянське виховання, орієнтуючись на ідеали демократії, ґрунтується на пріоритеті свободи як фундаментальної громадянської цінності.

І. Бех зазначає, що у психологічному ракурсі свобода – інтенція людини приймати розумне рішення, робити доцільний вибір. Це можливість бути і стати. Вона є своєрідною рушійною силою активності суб'єкта. Можна тлумачити свободу волі, яка виходить із власного “Я”, як вияв індетермінізму. Проте слід при цьому враховувати сутність “Я” – чи воно егоцентричне, чи в ньому переважають соціально значущі пріоритети. В першому випадку отримуємо свавілля, у другому – свідому вільну дію. Свобода людини пов'язана з почуттям її гідності – приниження гідності надзвичайно вразливе для неї. Кожна людина прагне до незалежності від насильства, і вільною є та, яка її досягає [1, 28-29].

К. Ушинський, досліджуючи філософські засади виховання, акцентував на домінуючій ролі свободи як провідного чинника становлення людини і суспільства. Педагог визначив дві основоположні тези відносно сутності свободи. Перша базується на твердженні про вроджене почуття свободи. “Вона – сама сутність нашого духу і впливає з природної потреби забезпечувати людську життєдіяльність. Людині властива вроджена схильність самій визначати напрям свого життя, творити його” [3, 285].

Опираючись на погляди Е. Канта щодо існування свободи як природної пристрасті, К. Ушинський, зазначав, що дане почуття завдяки вихованню і відповідному способу життя можна розвивати та удосконалювати. Видатний педагог зазначав, що чим менша свобода у людини або у народу, тим більше схильна вона до фальшивої, уявної діяльності. Цілковитий раб, на думку К. Ушинського, завжди або шахрай, або розпусник, а найчастіше і те, і те разом. Людина, яка терпить рабство, не гідна свободи.

Побудувати справжнє громадянське суспільство можна лише відмовившись від рабства і пізнавши та прийнявши свободу особистості, яка є не тільки її (особистості) природженим і первинним правом, але й суспільним обов'язком [3, 286].

Друга теза К. Ушинського щодо сутності свободи полягає у тому, що свобода має сенс лише у поєднанні з діяльністю. Прагнення свободи, будучи прагненням душевним, у своїх витоках пов'язане з прагненням до свідомої вільної діяльності. Прагнення свободи завжди мусить мати своє призначення і свою допоміжну щодо діяльності функцію, “свою справу”. Навіть межі свободи визначаються потребами діяльності. Якщо свободи більше, ніж людині потрібно, то це вже на шкоду їй самій [3, 286].

За словами видатного бельгійського педагога-психолога Декролімаса школа має “навчити дітей користуватися свободою і визнавати порядок, давати кожній дитині повну свободу виявляти свою особовість” [9, 112].

Українське вчителство має один з найкращих у світовій педагогічній науці посібник – працю видатного педагога минулого століття В. Сухомлинського “Народження громадянина”, в якій автор детально та ґрунтовно розглядає багато аспектів громадянського виховання: 1) становлення дитини як особистості; 2) дисципліна і самодисципліна та відповідальність перед колективом і самим собою; 3) суперечності отрочтва; 4) фізична і психічна культура підлітка; 5) розумове виховання й освіта підлітка; 6) становлення моральності; 7) емоційне та естетичне виховання; 8) роль праці в духовному житті підлітка тощо [8, 25].

Суголосно вищезазначеному зауважимо, що на важливих аспектах творчого доробку В. Сухомлинського, які, по суті, є основоположними у питанні громадянського виховання, вибудовували свої наукові дослідження кіровоградські педагоги А. Бик, А. Розенберг, О. Ракул та інші.

В. Сухомлинський процес виховання громадянина розглядав як такий, що поєднує в собі формування громадянської свідомості (думок, ідеалів, переконань), громадянських почуттів (громадянської совісті, суспільного обов’язку, почуття господаря країни, готовності і бажання приносити користь суспільству), а також практики громадянської поведінки. “Я завжди прагнув до органічної єдності громадянських думок, почуттів і діяльності, щоб почуття, переживання знаходили свій вияв у благородних вчинках, у праці для людей, для суспільства, для Вітчизни” [10, 302].

У здійсненні громадянського виховання на сучасному етапі розвитку українського суспільства виділяємо такі основні напрями: 1. Формування громадянської свідомості (усвідомлення людиною своєї приналежності до певної державно-громадянської спільноти, знання прав та обов’язків, шанобливе ставлення до державної символіки, мови тощо). 2. Визначення громадянської спрямованості як вияву вищих духовних потреб людини (націленість на проблеми державного та громадянського життя). 3. Розвиток громадянських ерудиції (компетенції) та мислення (оволодіння знаннями в галузі суспільствознавства, державознавства, народознавства, краєзнавства, правознавства, історії України, географії, всесвітньої історії тощо; вміння оперувати такими категоріями, як аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, конкретизація та ін.). 4. Виховання громадянських почуттів (емоційний комплекс, на якому визрівають і проявляються громадянська воля та рішучість людини). 5. Формування принципів громадянської поведінки (позиція індивіда щодо можливих альтернативних рішень, проблем суспільно-політичного характеру).

Отже, увесь комплекс перелічених завдань покликаний допомогти молодій людині осмислити і засвоїти цінності, які дадуть їй змогу досягти статусу соціально зрілої особистості, громадянина і патріота своєї Вітчизни [8, 44].

Відповідно до поставлених завдань вітчизняний досвід громадянської освіти на сьогодні позначений цілим рядом діяльних заходів: 1. Розроблено Концепцію громадянського виховання та Концепцію громадянської освіти. Автори Концепції громадянського виховання О. Сухомлинська, М. Боришевський, К. Чорна, І. Тараненко, С. Рябов визначили сутність громадянського виховання (громадянське виховання – це процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини виступають визначальними. Громадянське виховання об’єднує в собі суспільну й приватну сфери) [6, 4]; визначили підходи та принципи громадянського виховання; окреслили його мету – сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними їй особистісними якостями і рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони мають органічно поєднуватись з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно [6, 4]. Творчий колектив на чолі з О. Сухомлинською чітко обґрунтував зміст і форми громадянського виховання, зазначивши, що пріоритетна роль належить активним методам, які базуються на демократичному стилі взаємодії й спрямовані на самостійний пошук істини та сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості [6, 8]. Педагоги-науковці розробили основні шляхи реалізації концепції. Сформулювали чіткі визначення базових понять громадянського виховання. Проблема

громадянського виховання молоді постійно знаходиться в полі зору Інституту громадянської освіти при Національному університеті “Києво-Могилянська Академія”, який запровадив уже кілька проектів з громадянської освіти в Україні. З 2000 по 2003 роки у європейській фазі “Трансатлантичного проекту підтримки громадянського суспільства в Україні” був реалізований проект “Освіта для демократії в Україні”. У його форматі здійснено розробку програми навчального курсу “Громадянська освіта” для учнів 9 – 11 класів, книги для вчителя, а також навчальні посібники для учнів 9 – 11 класів. З 2005 по 2008 роки в Україні відбувся Проект “Громадянська освіта – Україна”. Він став продовженням попереднього проекту, фінансованого ЄС, “Освіта для демократії в Україні” (2000-2002 рр.) і направлений на консолідацію громадянської освіти в новій 12-річній системі шкільної освіти на національному рівні. Члени української асоціації “Нова Доба” під керівництвом П. Вербицької вже протягом декількох років здійснює реалізацію в Україні проекту “Громадянин” на рівні шкільного учнівського самоврядування.

Головним у проведенні Суспільної акції школярів України “Громадянин” є виховання в учнівській молоді розуміння важливості громадянської участі у процесі вирішення різноманітних проблем місцевої громади. За координацією української асоціації “Нова Доба” також було розроблено програму навчального курсу “Ми – громадяни України”, підготовлено навчально-методичні матеріали. Існуюча європейська тренінгова стратегія Програми “Молодь в дії” націлена на підвищення якості системи молодіжної діяльності та стабільності організації громадянського суспільства. Активно розробляються програми курсів громадянського спрямування (М. Рагозін, С. Позняк, Р. Арцишевський, О. Пометун, Т. Бакка, І. Гейко, В. Дубровський, Л. Дух, Р. Євтушенко, О. Кузьменко, С. Лисенко, О. Магдик, О. Мокрогуз, О. Наровлянський, Т. Ремех, О. Фідря та інші).

Наведені факти засвідчують актуальність громадянського виховання, без якого неможлива побудова справжнього громадянського суспільства. Проте на часі залишається проблема фрагментарності самого процесу громадянського виховання. Відсутність чіткої структури всієї системи громадянської освіти диктує необхідність удосконалювати шляхи реалізації виховання громадян.

Зроблені висновки не вичерпують проблеми громадянського виховання. На основі заявлених моментів нашої розвідки відкривається перспектива для подальших наукових студій у даному напрямку.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
2. Ващенко Григорій. Виховний ідеал. – Полтава: Ред. газ. “Полтавський вісник”, 1994. – 191с.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Навч. посіб. – 3-тє вид., доопрац. І доп. – К.: Знання, 2008. – 566с.
4. Вишневський О. Громадянськість (civics) у структурі змісту сучасного українського виховання // Міжнародна конференція “Освіта для майбутнього розвитку”: Тези. – К.: НУ “КМА”, Інститут громадянської освіти НаУКМА, 2002. – С 32.
5. Капустина З. Я. Гражданственность как ценность российской культуры: Автореферат доктора культурологии. – М., 2008. – 40с.
6. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (проект). – К., 2000.
7. Ортинський В. Педагогіка вищої школи: навч. Посіб. [для студ. вищ. навч. закл]/ В. Л. Ортинський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472с.
8. Ракул О. Формування громадянськості у студентів вищих навчальних закладів України у другій половині XIX – на початку XX ст. Дисерт. к. п. н. – Харків, 2004. – 220с.
9. Русова: З маловідомого і невідомого. – Частина 1. “Несторка української педагогічної літератури...” / Упорядники О. Джус, З. Нагачевська. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 456с.
10. Сухомлинський В. Народження громадянина // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад школа, 1976. – Т. 3. – С. 302.

Аннотація. В статті обоснована актуальність громадянського виховання в сучасній освітній політиці України та стан його вивчення. Визначені його відмінні риси порівняно з іншими видами виховання, зокрема з національним.

Ключові слова: громадянське виховання, освітня політика, національне виховання.

Annotation. In this article, the topicality of the civic education in the contemporary educational policy of Ukraine as well as the state of its study are justified; and, its characteristic features in comparison with other education types, particularly with the national one are identified.

Keywords: civil education, educational policy, national education.

УДК 37.015.4

Бачинська Є.М.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ БАЗОВИХ СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

Анотація. У статті розглядається актуальність проблеми формування соціальних цінностей. Здійснено аналіз змісту базових соціальних цінностей: довіри, толерантності, солідарності, авторитету. Запропоновано характеристику базових соціальних цінностей для проведення вимірювання рівня їх сформованості у школярів.

Ключові слова: соціальні цінності, довіра, толерантність, солідарність, авторитет.

Проблема соціального порядку, основ і чинників упорядкованості суспільства, ролі та місця індивіда у системі соціальних зв'язків, взаємовплив людини і суспільства займають центральне місце у політичних, соціальних, психологічних і педагогічних теоріях. Науковці та практики, використовуючи різноманітні підходи до розуміння дійсності та методи пізнання, намагаються пояснити й осягнути закономірності взаємодії індивідів у контексті суспільного життя.

З позиції різних теоретичних концепцій розглядалися такі явища як конфлікти та порядок, конкуренція та співпраця, інтеграція та дезінтеграція, довіра та недовіра. Окреслені явища притаманні й сучасному українському суспільству, яке характеризується як демократичне.

Аналіз наукових поглядів та суспільної думки у різні історичні періоди засвідчує, що з демократією завжди асоціювалися такі ідеї та цінності як народовладдя, індивідуальні свободи, толерантність, довіра, солідарність, справедливість. Її розглядали як спосіб і умову діалогу, компромісного вирішення проблем суспільства, взаємного узгодження суперечливих і конфліктних ситуацій, співпраці різних суб'єктів соціального процесу.

О. Бабкіна, розглядаючи поняття “демократія” з позиції політології зауважує, що не всяка демократія їх гарантує. В умовах незавершеності політичних процесів і невизначеності суспільно-політичної моделі розвитку країни, використання описаних характеристик сучасного демократичного суспільства не тільки “забруднено”, а іноді й протистоїть ідеї розвитку [2].

Інформативними, на наш погляд, та важливими для розуміння сучасних суспільних процесів є результати психолого-педагогічних і соціологічних досліджень, які проводилися протягом останніх десяти років С.Грабовською щодо виявлення уявлень молоді про риси “ідеального лідера”, Е.Афоніним, О.Донченко, В. Антоненком щодо вивчення рівня сформованості психосоціальної культури як джерела суспільних реформ, І.Білоконем щодо встановлення взаємозв'язку соціальних настанов молоді та трансформацій українського суспільства, А.А.Мельниченком, І.В.Пиголенком щодо аналізу ціннісних вимірів духовної культури молоді та іншими.

Нами проаналізовано результати трьох (1996, 1999 та 2006 років) національних репрезентативних опитувань населення України, проведених Центром “Соціальний моніторинг” та Українським інститутом соціальних досліджень ім. О.Яременка з метою вивчення системи ціннісних орієнтацій населення в межах міжнародних досліджень WVS та EVS (керівник проектів – О.М.Балакірева).

Науковці, розглядаючи різні аспекти функціонування людей в соціумі відзначають нечіткість усвідомлення ними змісту демократичних, економічних, національних та соціальних цінностей. Зовнішня інформація різної якості ускладнює процес формування позитивного ставлення до демократичних трансформацій суспільства. В останні роки дослідники відзначають високий рівень соціальної фрустрації, дезадаптації, соціальної апатії [1, 2, 3, 9].

Так, на думку О.М.Балакіревої, спостерігається тенденція зниження рівня довіри до соціальних інститутів, лідерів та співгромадян, згуртованості, солідарності та громадянської відповідальності [3].